

אַרְבַּעַה כּוֹסוֹת – כּוֹנֵן אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גִּאָלָה הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה: וְהוֹצֵאתִי, וְהִצַּלְתִּי, וְגִאֲלֵתִי, וְלִקַּחְתִּי. וְלִקְחוּ מִן הַכּוֹס סֵג מִבָּאֲרִים עוֹד רַמְזִים שֶׁל אַרְבַּעַה כּוֹסוֹת.

אַרְבַּע קְשִׁיוֹת – בְּנִסּוֹחַ הַמִּקְבֵּל: א. מִצָּה, ב. מְרוֹר, ג. טְבוּל, ד. מְסֻבִּין. יֵשׁ נִסּוֹחַ בֵּין הַסְפָּרָדִים כְּשִׁטַּת ר' עֲמֶרֶם גֵּאֹנֶן: מִצָּה, טְבוּל, מְרוֹר, מְסֻבִּין.¹

אַפִּיקוּמָן – מֶלֶךְ יוֹנִית וּפְרוּשָׁה: מִיַּי תְּרֻנָּמָא שֶׁל פְּרוֹת וּמִגְדִּים, כְּגוֹן תְּמָרִים, קָלִיֹּת וְאַגוּזִים, אוֹ כִמְהִים, פִּטְרִיֹּת וְגוּזְלוֹת, שְׁבוּהִים לְאָכּוֹל בְּסוֹף הַסְעָדָה. וּפְרוּשׁ הַמֵּאֲמָר „אֵין מִפְטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֶפִּיקוּמָן" הוּא, שְׂאִין לְגִמּוֹר הַסְעָדָה בְּאַפִּיקוּמָן, כִּדִּי שְׂיִשְׂאֵר טַעַם פֶּסַח (וּבִנְיָן הִזֶּה טַעַם מִצָּה) בְּפִיו.²

בִּגְד לָבָן – בַּעַל הַבֵּית נוֹהֵג לְלַבּוֹשׁ חֲלִיק לָבָן לְכַבּוֹד הַסֵּדֶר וְיִקְרָא „קִיטֵּל". בְּגֵד זֶה הוּא מְלַבִּיֵּשׁ חֲגִיגָה, וְצָבַע הַלָּבָן סִמֵּן לְחֵירוּת. וְכֵן הוּא זָכָר לְבִגְדֵי הַכֹּהֲנִים בַּעֲבוּדָתָם, שֶׁהָיוּ לֹבָשִׁין בְּגֵדֵי לָבָן, שֶׁכֵּן עָרִיכַת הַסֵּדֶר בְּלִיל הַפֶּסַח הִיא דְּגֻמַּת עֲבוּדָה בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבְּגֵד לָבָן הוּא לְהוֹפִיר יוֹם הַמִּיתָה.

הַגִּדָּה – יִקְרָאֵת בְּשֵׁם זֶה עַל שֵׁם הַכְּתוּב: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בִּצְאוֹתִי מִמִּצְרַיִם (שְׁמוֹת י"ד, ה). גַּם עַל שֵׁם הַכְּתוּב: הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לְה' א' כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ (דְּבָרִים כ"ג, א). וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים שֶׁהוּא מְלִשׁוֹן הוֹדָאָה וְשִׁבַּח לְהַקְדִּישׁ בָּרוּךְ הוּא עַל שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, שֶׁכֵּן בַּתְּרָגוּם יְרוּשָׁלַּיִם: הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לְה' אֱלֹהֵיךְ – שִׁבְחִית יוֹמָא דִּין.

הַטַּפּוֹת טַפּוֹת נֵיִן מִהַכּוֹס בְּהוֹכֶרֶת עֶשֶׂר מַכּוֹת, וְכֵן בְּמִלִּים „דָּם וְאֵשׁ וְתַמְרֵת עֶשֶׂן", וְ"דָּךְ צֵד" שֶׁבְּאַח"כּ, סֵף הַכֹּל שֶׁשׁ עֶשְׂרֵה פָּעַם, לְרַמּוֹ וּלְהוֹרֹת שֶׁלֹּא תִנּוּעַ בְּנוֹ חֵס וְשָׁלוֹם שׁוֹם מִחֲלָה מֵאֵלּוּ הַמַּכּוֹת, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: כָּל הַמִּחֲלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ.

יֵשׁ נוֹהֲגִים לְהַטִּיף בְּאַצְבַּע זָכָר ל' אֲצַבַּע אֱלֹהִים" הַכְּתוּב אֲצֵל הַמַּכּוֹת, וְיֵשׁ מְטִיפִין בְּכּוֹס עֲצֵמוֹ.

הַסְבָּה – צְרִיךְ לְהַצִּיעַ מְקוֹם הַיִּשִּׁיבָה בְּמַצְעוֹת נְאוֹת וּלְשִׁבַּת בְּהַסְבָּה בְּסֵדֶר לִיל פֶּסַח, וּבִיחּוּד לְאָכּוֹל כּוֹזֵית מִצָּה וְאַפִּיקוּמָן וְאַרְבַּע כּוֹסוֹת בְּהַסְבָּת שְׂמָאל. וְזָכָר לְשִׁחְרוּר וְחֵירוּת, כִּמוֹ שֶׁנֶּהֱגוּ הַשָּׂרִים בְּיָמֵם הַקְּדָמוֹנִים.¹

וְרוּעַ וּבִיצָה – נוֹהֲגִים לָתֵת עַל הַקְעָרָה שְׁנֵי תְּבִשְׁיָלִין: עֶצֶם מְרוּעַ עִם מַעַט בָּשָׂר עָלָיו עָלֶיהָ – זָכָר לְפֶסַח, וּבִיצָה – זָכָר לְקֶרֶבֶן חֲגִיגָה שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים בְּלִיל פֶּסַח; וּבִחְרוּ בְּבִיצָה, שֶׁהִיא בְּאֶרְמִית בִּיצָה, מְלִשׁוֹן „בָּעָא רַחֲמָנָא וּפְרַחֲמָנָא".

חֲרוּסֵת – עוֹשִׂים דִּיסָא מִפְּרוֹת כְּתוּשִׁים וְשִׁחּוּקִים מַעַט, כְּגוֹן תְּפוּחִים, אַגוּזִים, שְׁקָדִים וְרַמְזִיִּים שֶׁהֵן פְּרוֹת שֶׁמִּשְׁלָה בָּהֶם בְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל, וּמַעֲרֵב בָּהֶן קִנְיָנוֹ וְיֵין, אוֹ חוֹמֶץ; וְהוּא זָכָר לְשִׁיט שֶׁעָבְדוּ בּוֹ אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם.

כּוֹס שֶׁל אֱלֹהֵינוּ – נוהגים למוזג כּוֹס יָפֶה לְכַבֹּדוֹ שֶׁל אֱלֹהֵינוּ הַנּוֹבֵיא קֶדֶם שְׂאוּמְרִים „שֶׁפֶךְ חֲמֻתָּךְ“. וּפּוֹתְחִים הַדֹּלֶת כְּעֵץ הַזֵּמְנָה לְאֱלֹהֵינוּ הַנּוֹבֵיא שְׂיֻכְנֵס אֶל הַבַּיִת. וְהַיְסוּד לְמִנְהַג זֶה הוּא מֵה שְׂאֻמְרוֹ חֲכָמֵינוּ ז"ל שֶׁבְּנִיטְסֵן נִגְאָלוּ וּבְנִיטְסֵן עֲתִידִין לְהִגְאֹל, וְבוֹ אֱלֹהֵינוּ וְהַמְשִׁיחַ מִתְגַּלֵּין (שְׂמוֹר פִּיחַ יב: תּוֹרַה שְׁלֵמָה חִיב דָּף מ; ח'ט דָּף ט, קס). וְאֵנוּ מְרַמְזִים בְּזֶה שְׂאֻנוּ מְאֻמִּינִים וּמְחַכִּים לְבִיאַת הַגּוֹאֵל. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא לְפָרֶסֶם שֶׁהַלֵּילָה הוּא לֵיל שְׂמוֹרִים.³ וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי כּוֹס שֶׁל אֱלֹהֵינוּ מְרַמֵּז עַל כּוֹס חֲמִישִׁי שֶׁהוּא כְּנֶגֶד „וְהִבֵּאתִי“, שְׂאֻנוּ מְסַפְּקִים אִם לְשִׁתּוֹתוֹ וְאֱלֹהֵינוּ יִפְתָּר לָנוּ הַסֶּפֶק.

כּוֹפֶס – הוּא מִין יָרֵק: פֶּעֶטֶעֶרוֹיִלִיא, וְיֵשׁ אוֹמְרִים סַעֲלֶעֶרִי. וְיוֹצֵאִים בְּכָל מִין

יָרֵק.⁴

וְיֵשׁ בַּשֵּׁם „כּוֹפֶס“ רָמְזוֹ: ס' פֶּרֶךְ – שְׁשִׁים רַבּוֹא יִשְׂרָאֵל עֲבָדוֹ בְּפֶרֶךְ.

מִצָּה – נוֹהֲגִין לְקַחַת בְּלִיל פֶּסַח שְׁלֹשׁ מִצּוֹת לְעֲרִיכַת הַסֵּדֶר, מִשּׁוֹם שֶׁבְּכָל שַׁבָּת יוֹם טוֹב מִצְוָה לְבַצֹּעַ עַל לֶחֶם מִשְׁנֶה, וּמוֹסִיפִין בְּפֶסַח מִצָּה שְׁלִישִׁית שְׁצָרִיכִין לְבַצֹּעַ בְּשִׁבִּיל אֲפִיקוֹמָן. וְהַגֵּר"א הָיָה נוֹהֵג גַּם בְּפֶסַח בְּשֵׁתִי מִצּוֹת. יֵשׁ נוֹהֲגִין לְקַרֹּא שֵׁם לְשֹׁלֵשׁ הַמִּצּוֹת: הָרֵאשׁוֹנָה לְמַעֲלָה – כֹּהֵן, הָאֲמֻצָּעִית – לֵוִי, הַשְּׁלִישִׁית – יִשְׂרָאֵל.

מִצָּה שְׂמוֹרָה – מִצְוָה לְקַחַת מִצָּה שְׂיֻצְאִין בַּהּ יְדֵי מִצְוָה, הַכּוֹנֵת מִצָּה וְהַאֲפִיר קוֹמֵן מִמִּצָּה שְׁנֹאֲפָתָה מִקֶּמַח שֶׁהַחֲטִין נִשְׁתַּמְרוּ מִשְׁעַת קִצְיָהּ. יֵשׁ מְחַמִּירִין לְאָכּוֹל לְמִצַּת מִצְוָה מִצּוֹת שְׁנֹאֲפּוֹ בְּעֶרֶב פֶּסַח אַחֵר חֲצוֹת.

מְרוֹרִים – כְּתִיב בַּתּוֹרָה „וּמִצּוֹת עַל מְרוֹרִים יֵאָכְלוּ“, שֶׁהִיתָה מִצְוָה לְאָכּוֹל קֶרֶבֶן פֶּסַח עִם מִצּוֹת וּמְרוֹרִים. וְרַבֵּנּוּ תִקְנוּ בְּזֶמֶן הַזֶּה לְאָכּוֹל מְרוֹרִים בְּפָנֵי עֶצְמָן.¹

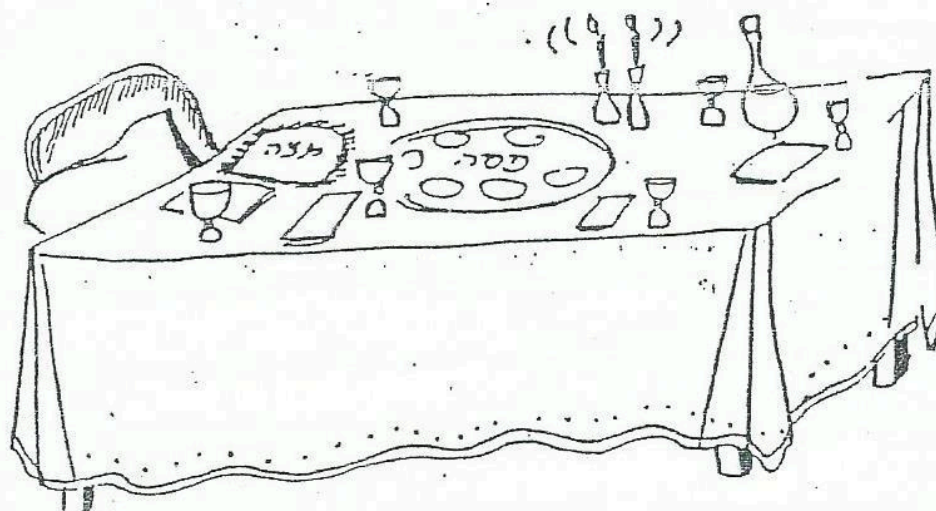
סֶמֶן הַסֵּדֶר – כְּדֵי לְהַקֵּל עַל בַּעַל הַבַּיִת שֶׁיִּסְדֹּר בְּדִין וּבִדְתָּהּ הַמִּצּוֹת הַנוֹהֲגוֹת בְּלִיל פֶּסַח, סִדְּרוּ הָרֵאשׁוֹנִים חֲרוֹזִים שׁוֹנִים, וְהַנּוֹפֵץ בְּיֹתֵר שְׁנֵדָפֶס בְּהַגְדוֹת הוּא „קֶדֶשׁ וְרַחֲמִין“ וְכוּלֵי, וּמִיחֲסִים אוֹתוֹ לְרִשׁ.²

קֶעֶרָה – יֵשׁ מִנְהַג לְתֵת שְׁלֹשׁ מִצּוֹת, וְהַיְרָקוֹת, וְשְׁנֵי תַבְשִׁילִין, חֲרוֹסֶת וְכּוֹרֶס עַל קֶעֶרָה גְּדוֹלָה אוֹ סַל. וְיֵשׁ מִנְהַגִּים שׁוֹנִים אֵיךְ לְסִדְּרָם.

לפי האר"י:		ולפי הגר"א:		ושננהגים:	
ג' מצות					
זרוע	ביצה	מרור	חרוסת	זרוע	ביצה
מרור				ג' מצות	
חרוסת	כרפס	ב' מצות		זרוע	מרור
חזרת				זרוע	
		ביצה	מרור	זרוע	מרור
				זרוע	מרור

שאלות

1. מדוע נהוג לשתות 4 כוסות בליל הסדר? אם ידוע לך טעמים נוספים כתוב אותם.
2. מה פירוש המילה "אפיקומן"? באר ונמק את המשפט: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". משפט זה מהווה תשובה לשאלתו של מישהו בהגדה – של מי? כיצד זו תשובה לשאלה?
3. מדוע בעל הבית נוהג ללבוש בגד לבן? כתוב 3 טעמים.
4. מדוע ההגדה של פסח נקראת – "הגדה"? כתוב 3 טעמים.
5. כמה פעמים נהוג בליל הסדר להטיף טיפות יין, והיכן? מה טעם מנהג זה?
6. מתי יש להסב לצד שמאל. לזכר מה אנו מסיבים?
7. לזכר מה נהוג להניח על קערת הסדר זרוע וביצה?
8. מאילו פירות יש לעשות את החרוסת, ומדוע? לזכר מה נהוג להכניס בה יין?
9. מתי נהוג למזוג כוס לאליהו? מה טעם מנהג זה? מדוע נהוג לפתוח את הדלת בלילה זה?
10. מהו הרמז המצוי במילה "כרפס"?
11. מדוע נהוג בליל הסדר לקחת 3 מצות? כתוב 2 טעמים.
12. מהי "מצה שמורה"?
13. לפי המצוה מהתורה – עם מה יש לאכול את המרור? מהי תקנת רבנן (חכמים) בזמן הזה?
14. שאל בבית את הוריד כיצד נהוג אצלכם לסדר את קערת הסדר, וצייר זאת.

קדש, ורחץ,

מרור, כורך,

כרסס, יחץ

שלחן עורך,

מגיד, רחץ,

צפון, בריך,

מוציא, מצה.

הלל, נרצה.

קדש - מונגים בוס לכל המקבים אצל השלחן, ובצל הבית מקדש תחלה, ושותים בהסבה על צד שמאל.

ורחץ - נוטלים ידיהם לצורך טבול ראשון, ולא יברך. על גטילת ידים".
כרסס - נוטלים מיני ירקות שחזות מקנית ומטבילים במי מלח או בחמץ, ויש
אומרים בחרוסת, ומברכים. בורא פרי האדמה ואוכלים. ואינו מברך אחריו. ונהו
הטבול הראשון.

יחץ - בעל הבית נוטל המצה האמצעית משלש המצות, שהיא קנוד לוי, ובוצע
אותה לשתיים. את החלק הגדול יעטוף במטה ויצינינהו לאסיקומן. וברך לדבר שנאמר:
ומשארותם צרורות בשמלותם, ויש אומרים נברך לקטוב: ושמרתם את המצות, וברכי
שיראו התינוקות וישאלו: ואח החלק השני ישים בין שתי השלמות.

מגיד - יגבית המצרה, ויתחיל בהנדה של ססח מן. הא לחמא עניא" וכולי.
עוקרין את המצרה מן השלחן ומונגים בוס שני. הבן שאל מה ושתנה. ומחודדים אחר
ברך את המצרה, מגלים את המצות ואומרים את ההנדה, עבדים היינו וכולי.

רחץ - נוטלים ידים לסעודה, ומברכים. על גטילת ידים.

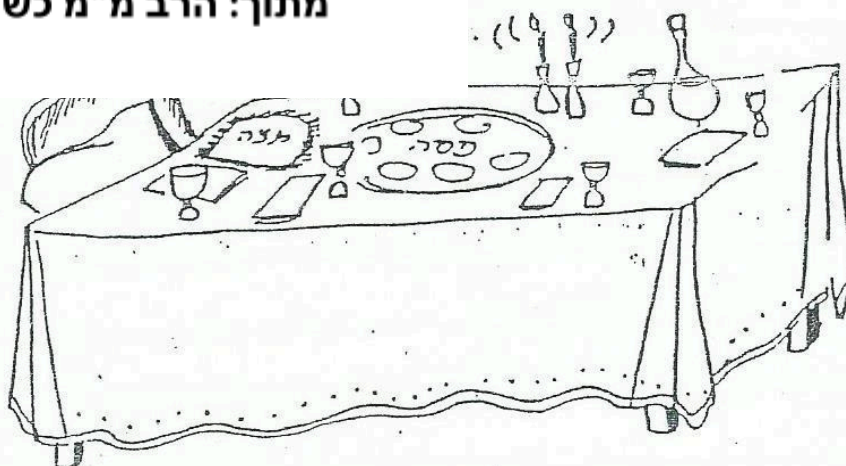
מוציא - יקח המצות בסדר שהיחם, שתי המצות עם החרוסה שעיניקו, ויברך
ברכת המוציא.

שאלות

1. במה שונה הקידוש של ליל הסדר מהקידוש הנהוג בכל החגים?
2. מדוע ב"רחץ" נוטלים ידיים, הרי עדיין לא אוכלים מצה? (ראה קש"ע מ-י, ז).
3. מהו הטיבול הראשון? איזו כמות יש לקחת למטרה זו? מה מברכים לפני אכילתו? מה מברכים לאחר אכילת הכרפס?
4. איזו מצה יש לחצות ב"יחץ"? מה יש לעשות בחלק הגדול ולזכר מה זה? מה יש לעשות עם החלק השני?
5. מה יש לעשות בעת אמירת: "הא לחמא עניא"? מתי אומרים את "מה נשתנה"? מה יש לעשות לפני אמירת: "עבדים היינו"?
6. על אילו מצות יש לברך את ברכת "המוציא"?
7. אילו מצות יש לאחוז ביד בעת אמירת הברכה: "על אכילת מצה"? מאילו מצות יש לבצוע, איזו כמות? כיצד יש לאוכלן?
8. מהו הטיבול השני? מה טובלים ובמה? כיצד יש לאוכלו?
9. מה יש לקחת לצורך "הכורך"? איזו כמות? כיצד יש לאוכלו? מי נהג כך?
10. מה נהוג לאכול בתחילת הסעודה?
11. מתי אוכלים את האפיקומן? איזו כמות יש לאכול, וכיצד?
12. מתי מוזגים כוס שלישי? מה מברכים עליו?
13. מתי מוזגים את הכוס לאליהו הנביא? מדוע נהוג לפתוח את הדלת?
14. מה אומרים על הכוס הרביעי? ומה מברכים אחר שתייתו?
15. מה פירוש המילה: "נרצה"?
16. מדוע לדעתך סידרו הראשונים את הסימנים הנ"ל לליל הסדר?

אני... יום שלישי... עשיתי...

מתוך: הרב מ"מ כשר, הגדה ארצישראל

מה נשתנה הלילה הזה 3.

חזרה של פסח

סמך את הקטרה ומזכיר כוס שני וכאן הבן שואל:

מה נשתנה הלילה הזה מקל הלילות. שבע
הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה. הלילה הזה
כלו מצה: שבע הלילות אנו אוכלין שאר ירקות.
הלילה הזה מרור: שבע הלילות אין אנו
מטבילין אפילו פנים אחת. הלילה הזה שמי קטמים:
שבע הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין.
הלילה הזה קצנו קטבין:

מכאן פרק י

אוכלין שאר ירקות. הלילה הזה מרור. שבע
הלילות אנו אוכלין בשר צלי שדוק ומבשיל. הלילה
הזה כלו צלי. שבע הלילות אנו מטבילין פנים
אחת. הלילה הזה שמי קטמים. ולפי דעתו של רב
אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסים בשבח. ודורש
מארמי אבד אבי (דברים כה ה) עד שיגמר כל
הפרשה כלה.

ירקות הלילה הזה מרור — אינו אומר "כולו מרור" שהרי אוכלים
ב"טיבול" ראשון שאר ירקות (תוספות). שבכל הלילות אנו אוכלין
בשר צלי שדוק (מבושל הרבה) ומבושל הלילה הזה כולו צלי —
משנתנו היא כדעת התנא הסובר, שקרבן החגיגה הבא עם הפסח
הרי הוא כפסח ואינו נאכל אלא צלי, ולכן אומר השואל: "כולו צלי"
(גמרא פסחים ע, ב; תוספות בסוגייתנו). שאלה זו נשאלה רק בזמן
שביית המקדש היה קיים. שבכל הלילות אנו מטבילין פנים אחת —
סכן דרכם היה לאכול בכל סעודה ירקות בטיבול. בגמרא מגידים
כאן: שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פנים אחת — היינו קודם
הסעודה, הלילה הזה שמי קטמים — פעם ראשונה מיד אחרי
ה"קידוש", שאוכלים שאר ירקות או חזרת בטיבול (כמו ששנינו
בהתחלת הכשנה הקודמת), ופעם שנייה באכילת מרור (כמו שבארנו
שם). שמטבילים אותו בחרוסת. הרמב"ם מוסיף את השאלה: "שבכל
הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסבין. הלילה הזה כולנו מסובין"
(הל' חמץ ומצה ה, ב); ויש סיבירים, ששאלה זו נוספה במקום שאלת
"צלי" שהפסיקו לשאול אותה מאחרי חורבן ביתו; ואילו בזמן
הבית לא היה כנראה מקום לשאלת ההסיבה, לפי סדרם היה להסב
כבני חורין גם בכל ימות השנה (פירוש המיוחס להגר"א; "באר
מרים"). ולפי דעתו של רב — לפי הסגנון וכה הבנתו של הבן,
אביו מלמדו — מבאר לו את גדול העניין של יציאת מצרים, שנאמר
(שמות יג, ח): "והגדה לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה'
לי בצאתי ממצרים"; מתחיל בגנות — בלמדו את הבן מתחיל האב
בגנותו של ישראל: "עבדים היינו לפרעה במצרים" וכו', מתחילה
עובדי עבודה זרה היו אבותינו וכו', ומסיים בשבח — בשבח של
ישראל, היינו שקרבנו המקום לעבודתו וגאל את אבותינו ממצרים,
ועשה לנו נסים ונפלאות, ונתן לנו את התורה והכניסנו לארץ ישראל,
כמו שכתוב (דברים ו, כא-כב): "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה
במצרים, ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה... למען הביא אותנו לתת לנו
את הארץ אשר נשבע לאבותינו, ויצונו ה' לעשות את כל החוקים

האלה ליראה את ה'... לטוב לנו כל הימים... ודורש מארמי עובד
אבי" — ומבאר בדרך המדרש את הפרשה: "ארמי אבד אבי" (דברים
כו, ה-ח), עד שיגמור כל הפרשה כולה — כפי שהיא נדרשת
בספרי ומדרשים אחרים (ומסודרים הדברים בספר "הגדה של פסח").

משנה ד

מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו: ואם אין
דעת בבן אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה
מקל הלילות? שבע הלילות אנו אוכלין חמץ
ומצה. הלילה הזה כלו מצה. שבע הלילות אנו

באר משנה ד

מזגו לו כוס שני — שקוראים עליו את ההגדה, וכאן — במוצת
כוס זה, הבן שואל אביו — ויש גורסים: וכן הבן שואל אביו,
כלומר, דין הוא (כמו בן בנות צלפחד דברוח"ט) שיהא הבן שואל
במוצת כוס שני, מה נשתנה? (רש"י ברטנורא). ואם אין דעת
בבן — לשאול, אביו מלמדו — מסב את לבו לשינויים שב"סדר"
ומסביר לו את טעמי הדברים. בברייתא בגמרא שנו: חכם בנו —
שואלו, ואם אינו חכם — אשתו שואלו, ואם לאו — הוא שואל לעצמו,
ואפילו שני תלמידי חכמים שידעו בהלכות הפסח, שואלין זה לזה,
ואלו הן השאלות: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבכל
הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה (חמץ או מצה). הלילה הזה
כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות — כל מיני

שאלות (על המשנה ופירוש קהתי).

1. מתי שואל הבן את אביו "מה נשתנה"?
2. אם הבן אינו יודע לשאול, מה על אביו לעשות? (קהתי)
3. מדוע לא כתוב במשנה: שהלילה הזה כולו צלי? (קהתי)
4. מדוע לפי המשנה הלילה הזה כולו צלי? מתי יכלו לומר דבר זה? (קהתי)
5. מהם 2 הטיבולים בליל הסדר? מתי עושים אותם?
6. באר את דברי המשנה: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". לאילו קטעים בהגדה של פסח הכוונה?
7. קרא את "מה נשתנה" שבהגדה (מופיע למעלה!), והשווה את שאלות הבן שם לשאלותיו במשנה, וענה:
- א. איזו שאלה מופיעה במשנה ואינה מופיעה בהגדה? ומה הסיבה לכך? (קהתי)
- ב. איזו שאלה מופיעה בהגדה ואינה מופיעה במשנה? מה הסיבה לכך? (הגר"א)
- בקהתי ג. כיצד תסביר שינויים אלו?
8. אילו קטעים בהמשך ההגדה הם לדעתך התשובות לשאלות הבן?

כנגד ארבעה בנים דברה תורה. 4.

אויפן גאנצן טאג

וְשָׁמַרְתֶּם אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה לְחֻקִּים לְךָ
וּלְבָנֶיךָ עַד-עוֹלָם: וְהָיָה כִּי-תֵבֶאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָתַן יְהוָה לָכֶם בְּאֶשְׁרֵי דָבָר
וְשָׁמַרְתֶּם אֶת-הַעֲבֹדָה הַזֹּאת: וְהָיָה כִּי-יֹאמְרוּ אֵלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה
הַזֹּאת לָכֶם: וְיָאמַרְתֶּם וְנִחַף-פָּסַח הוּא לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ פָּסַח עַל-פְּתֵי כְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹתָם וְיֹאמְרוּ אֵת-פְּתֵינֵינוּ הֵעִלָּנוּ מִיָּד יְהוָה מִמִּצְרָיִם: לְמַעַן יֵדְעוּ יְיָ, כִּי

יְצִיאָהוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאמְרוּ
לֵךְ חֲזֵק וְלֹא-יִירָאָה לְךָ שָׂאֵר כָּל-בְּלִי-בָבֶלְדָּ:
וְהָיְתָה לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֹבֹר זֶה עָשָׂה
יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהָיָה לְךָ לֵאמֹר עַל-יְדֶיךָ
וּלְבָרְכְךָ בֵּין עַמֶּיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּפִיךָ כִּי
בְיַד חֲזָקָה וּבְעֹז יִצְאָה יְהוָה מִמִּצְרָיִם:

למאן יע, ח

וְהָיָה כִּי-שְׁאֵלְךָ בְּנֶיךָ מָה זֶה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

למאן יע, ז

אם-כִּי-שְׁאֵלְךָ בְּנֶיךָ מָה זֶה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
צֵאת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲחֵכֶם: וְאָמַרְתָּ לְבָנֶיךָ עַד-כִּי
הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם וְיֹצֵאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד
חֲזָקָה וּבְחֹזֶק יָד וְיֹאמְרוּ אֲנִי וְאֵת הָאֱלֹהִים וְיֹרְשֵׁם
בְּמִצְרַיִם בְּפָרַעַה וּבְכָל-בֵּיתוֹ לְשִׁינוֹ: וְיֹאמְרוּ
הוֹצֵאָנוּ מִשָּׁם לְמַעַן לֵבִי אֶתְּנוּ לַיהוָה לֵאמֹר אֶת-הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:

וגם יע, ו

סדר האלף א גנ"ס דג"ה

[צד] אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד
שאינו יודע לשאול: ואם תאמר: סדר
המקראות אינו כתוב כן, כי של חכם הוא
כתוב בפרשה ואתחנן (203), ושל רשע ושל
תם ושל שאינו יודע לשאול כתובים בפרשת
בא אל פרעה (204), אך של שאינו יודע לשאול
הוא קודם לשל תם, והיה לו לתפוס סדר
המקראות? ויש לומר: שרצה להוכיחם בסדר
הכמות, בתחלה חכם, ואחריו רשע, שגם הוא
חכם ומתוך ודון לבו הוא מרשיע, ואחריו
תם, שאינו חכם ממש אלא יש בו קצת
תכונה לשאול, ואחריו שאינו יודע לשאול,
שאינו בו חכמה כלל (205).

[צת] אף על פי ששאלת החכם והשובתו היא
האחרונה שבכל אלו השואלים, אפילו הכי
הקדימנה בהגדה, שראוי להקדים בדברי
חכמה, ועוד שאנו צריכים לדרוש בפסוק והגדת
לבנך ולסמוך אחריו סדר תחלת השעבוד,
איך נתגלגל תחלת ירידתו ושעבודו, והאורות
והגנים שנעשו שם עד שעת יציאתו
לחירות (206).

הג"ה א למאן

אויפן גאנצן טאג

בְּיָד חֲזָקָה, בְּיָד חֲזָקָה שְׁנֵתוֹ תוֹרָה לְעַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל, בְּיָד חֲזָקָה. כִּנְגַד אַרְבַּעַת בָּנִים דְּבַרְתָּ תוֹרָה. אֶחָד
חָכֵם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שְׂאִינִי יוֹדֵעַ לְשֹׁאֵל:

חָכֵם מָה הוּא אָמַר (וּבְרִי' ו' כ) מָה הָעֲבֹדָה וְהַחֲקִים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲתֵכֶם. וְאִם אֵתָּה אָמַר לוֹ
בְּהִלְכֹת הַפָּסַח, אֵין מִמִּצְרַיִם אַחֵר הַפָּסַח אֲפִיקוֹמִין:

רָשָׁע מָה הוּא אָמַר (שְׁמוֹת י"ב כז) מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם.
לָכֶם וְלֹא לוֹ, וּלְפִי שְׂהוּצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַבֶּלֶל, כִּפֶּר
בְּעִיקָר. וְאִם אֵתָּה הִקְטַה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ (ש"ס י"ג)
(ח) בְּעֹבֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ, אֵלֹ
יְהוָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגָּל:

תָּם מָה הוּא אָמַר (ש"ס י"ג יד) מָה זֹאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

וְשְׂאִינִי יוֹדֵעַ לְשֹׁאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ, שְׁנֵאמַר (ש"ס י"ג)
(ח) וְהָיְתָה לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֹבֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם:

דניס טאג אטמא מאלא

כנגד ארבעה בנים דברה התורה - מבחנם של התורים
הוא גם ביכולת להושיב ארבעה בנים שונים מסביב
לשולחן אחד ולהשיב לכל אחד מהם על פי דרכו
היחודית תוך שמירה על אוירה משפחתית מאחדת
ואוהבת. תפקידם של התורים הוא גם לדאוג להמשכיות
המסורת המשפחתית, האמונית והלאומית בדורות
הבאים. אי אפשר לעשות זאת בלי להכיר בשונות,
בחדלים שבין כל ילד וילד.

הג"ה "אטמא מאלא"

אויפן גאנצן טאג

כמו כן, חשוב לחדגיש שיתכן וארבעת הבנים הם
ארבעה צדדים באישיות של כל אחד מאתנו...

פ

ארבע בנים תוצאה של החינוך המודרני

ארבע בנים ארבעה דורות, אביו של הבן הראשון הוא יהודי
מן הנוסח חישן, חדר וירא שמים. אבל הבן, הריהו כבר "חכם",
משכיל וחקור, הרוצה בכל מחיר לדעת ולהבין את ה"שכל", שבכל
מצוה, והוא שואל שאלות שונות, ועל כולן הוא מקבל מן האב
תשובה אחת ויחידה: "אין מפסירין" אין צורך לחקור ולדרוש
ולקשר יותר מדי...

הבן הזה, החכם והמשכיל, מנחל עוד הוא עצמו בית יהודי
מסורתי, אבל לילדיו כבר הוא נותן חינוך מודרני חילוני, המגדל לו
בן "רשע" שונא יהדות, בשבילו אפילו האב המשכיל כבר יותר
מדי אדוק הוא, והוא כבר שואל: "מה העבודה הזאת לכם" לשם
מה דרושים לכם הטקסים והמנהגים החשוכים הללו?

בביתו של אותו בן רשע אין עוד זכר ליהדות ולמסורת
יהודית, ובנו כבר הוא "תם גמור שאין לו עוד שום חשגה בכל
המנהגים היהודיים", וכשהוא בא פעם אל סבא שלו, אל ה"חכם"
והוא שם את המנהגים היהודיים הרי קרוע שם בעיניים בוחות
ותמהות ושואל "מה זאת?"

הג"ה "אטמא מאלא"

7

[צט] אשר צוה ה' אלהינו אתכם. ולא הוציא עצמו מן הכלל באמירת אתכם ולא אותנו כיון שאמר ה' אלהינו (217).

[ק] אתכם; כלומר אתם שיצאתם ממצרים שהיה הדיבור אליכם (218).

[קא] אתכם; רצה לומר עמכם, ושתף עצמו עמם (219).

[קב] אמר אתכם. לפי שאין שותף פסח על הקטן (220).

וקשה, דמאן לימא לן דבקטן משתעי, אי משום דכתיב ב' נ' (221) אפילו הכי מצי לאשתעוי בגדול (222).

[קג] אתכם. ולא הוציא עצמו מן הכלל, דקרינן אותיכם, ואמר ר"ל (223); מהו אותיכם? אותי ואתכם (224). ואף על פי שהיא חסרה וי"ו, יש אם למסורת. ותקראנה בחולם; אותיכם, ויורה גם על המדבר בעד עצמו בכלל המדוברים; והו' והבדל בין שתי המלים הנרדפות: אתכם—לכם (225).

הגה ש"מ

הגה ש"מ דף אגב

8

חכם מה הוא אומר... אפיקומן - רבים התקשו בהבנת הקשר שבין השאלה לתשובה. שאלת הבן החכם היא ברורה ומפורטת. יש בכך הוכחה לרצינותו ולרצונו לקבל תשובה. אלא, שלעיתים הרצון ללמוד ולהבין לא מתיישב עם הצורך בהקשבה, בתחליד הטנה ארוך על גבי לבנה עד להקמת הבנין השלם. רבים מילדינו רוצים תשובות מהירות, "כאן, ועכשיו". בפתחה של התשובה לבן החכם אנו מדגישים שאי אפשר להשיב לשאלות רציניות במהירות וכשטחיות. הבן יוכל לקבל תשובה רק אם ימתין עד לסוף הסדר, עד לאפיקומן. הסבלנות, הלימוד המקיף והמבורר, הם חלק הכרחי בדרכי הלימוד והכיבוד.

הגה א"א פגא י"ז

אחד חכם ואחד רשע.

לכל בן יש תיקון ואפילו לבן החמישי

למה העמידו את הרשע מיד אחר החכם, הרי לפי הסדר מקומו הנכון צריך להיות אחר "שאינו יודע לשאול"?

אומר האדמו"ר רבי מנחם מנדל שניאורסון מלובאוויטש: שהכניסו את הרשע בתוך סדר של פסח כדי לתקנו, "לבלתי ירח ממנו בידח" (שמואל ב' י"ז) ולתקן את הרשע יכול רק החכם.

זה הטעם שמתחילים בגנות: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" והרי אין להם שום קשר עם יציאת מצרים?

אלא מלבד ארבעה בנים יש גם בן חמישי זה "שאינו שואל כבר שאלות כלל" ולא מפני שאינו יודע לשאול אלא מפני שנתרחק כבר לגמרי, ואין לו עניין ויחס לסדר ולהידות בכלל, לו אי אפשר להשיב, שהרי אינו בא כלל אל הסדר, שמא תאמר כבר אנד סברו ובטל סיכוי של זה?

אף מזה ומשכמותו אסור להתיימש, החובה להשפיע ככל האפשר גם עליו, וסופו שישבו גם הוא, לכך אומרים: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" כדי לתקן את אלה שחושבים את עצמם לבני תרח והולכים בדרכי תרח.

הגה א"א פגא י"ז

10

שאלה בשביל תשובה - חכם, שאלה הכוללת תשובה - רשע

רבים מהמפרשים שאולים למה ייחס בעל ההגדה את השאלה: "מה העדות והחוקים והמשפטים" לבן החכם, והשאלה: "מה העבודה הזאת לכם" לבן הרשע?

הנה התורה מציגה את שאלה החכם: "מה העדות והחוקים והמשפטים" בצורה זו: "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים" (דברים י"ט, ו' ואילו את שאלת הרשע: "מה העבודה הזאת לכם" מציגה התורה בצורה זו: "וזה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם" (שמות י"ב, ט).

אלא יש לומר, כי שני אופני שאלות הם, יש מי ששואל ומבקש תשובה, ומוכן להקשיב ולקבל תשובה על שאלתו, ויש הצגת שאלה, הכוללת כבר תשובה, שהוא אינו שואל, אלא אומר וקובע ופוסק, ולכן "כי ישאלך בנך מחר לאמר" זאת שאלת בן חכם, המחכה לתשובה, אבל "כי יאמרו אליכם בניכם" אין הוא שואל אלא אומר, הוא קובע בפסקנות את דעתו - צורת הצגת שאלתו מוכיחה, כי הוא אינו מוכן לקבל תשובה אחרת מזו שהחליט בדעתו וזהו בן רשע.

כל יקר

פ"ב

החילוק בין רשע לחכם "שם שמים"

הגר"א הקשה פעם מה החילוק בין חכם שאומר: "אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים י"ט, ו') ורשע שאומר: "מה העבודה הזאת לכם" במה עדיף "אתכם" מ"לכם"?

ותרץ הגר"א, שהחילוק ביניהם רמז שלמה המלך בכתוב: "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך" (קהלת ב' י"ט) "יתרון לחכמה מן הסכלות" חכם לרשע, "כיתרון האור מן החושך" באור כתיב: "ויקרא אלוהים לאור יום" (בראשית א' ה') ובחושך כתיב: "ולחושך קרא לילה" וזה החילוק דחכם מזכיר שם שמים: "אשר צוה ה' אלקינו אתכם" ורשע "מה העבודה הזאת לכם" ולא יזכיר שם ה'.

פ"ב

"א"א פגא י"ז - הלפני האגב דף י"ז הגה

12

[קצו] ואמר לו: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ואם תאמר: הרי בתורה כתוב (267): ואמרתם זבח פסח, כתשובה על שאלת מה העבודה הזאת לכם, ואילו פסוק בעבור זה לא נאמר כלל על שאלה זו? ויש לומר: כי זה דבר פשוט שיש לבן חכם שאלה את התשובה האמורה כנגדה בתורה: אך מסדר ההגדה בא להודיענו החדוש שיש להם על שאלתם ממה שאינו כתוב בתורה, כי דרש ל' ולא לו אין כתוב בפירוש בתורה, אך אנו דורשים ממנו תשובה לרשע מיתור ל' (268).

הגה ש"מ

את פתח לו.

חלוקת תפקידים יש לאמא חיוב ללמד את בנה הקטן

"את פתח לו" יש לעיין למה נקט בלשון נקיבה?

אלא המגיד בעל ההגדה, מדבר בילדים רכים שעדיין אין הבנתם משגת להבין את דברי התורה של אביהם, ועל כן מחויבת אמם להשריש בהם יראת שמים אגב טיפולה בהם, בשעת אכילה, משחק והשתעשעות, עליה לשמרם ממעשים רעים, לעקור מהם מידות רעות ולעורר בקרבם חשק לתורה ולמצוות, פעולות חינוך זו של האם נודעת לה ההשפעה הגדולה ביותר על לבו הסחור והתמים של הילד.

הגה א"א פגא י"ז

13

שאלות

1. א. על איזה בן מדברת התורה במקור 2 קטע א ?
ב. נמק תשובתך, העזר במקור 10.
2. א. על איזה בן מדברת התורה במקור 2 קטע ב ?
ב. נמק תשובתך, העזר במקור 1.
3. א. על איזה בן מדברת התורה במקור 2 קטע ג ?
ב. נמק תשובתך, העזר במקור 1.
4. א. על איזה בן מדברת התורה במקור 2 קטע ד ?
ב. נמק תשובתך, העזר במקור 1 ובמקור 10.
5. לפי איזה סדר סידר בעל ההגדה (במקור 1) את 4 הבנים? העזר במקור 6.
6. מדוע כאשר הבן החכם אומר: "אתכם" הוא לא הוציא את עצמו מהכלל, כפי שעשה זאת הבן הרשע באומרו: "לכם" ? העזר במקור 7, כתוב 3 תרוצים.
7. הסבר את תשובתו של הגר"א להבדל בין שאלת הבן החכם לשאלת הבן הרשע? מהיכן הוא מוכיח זאת? ראה מקור 11.
8. מהי התשובה שנותן האב לשאלת בנו החכם? העזר במקור 8.
9. מהי כוונת בעל ההגדה במה שכתוב: "ואף אתה אמור לו" ? העזר במקור 12.
10. מדוע עורך ההגדה הביא את הבן הרשע לאחר הבן החכם, ולא בסוף ?
ראה מקור 9.
11. למה בבן שאינו יודע לשאול (מקור 1) נאמר: "את פתח לו" ולא נאמר: "אתה" ? ראה מקור 13.
12. מי הם 4 הבנים? ראה מקור 4-5.
13. מהו המבחן של ההורים וכל בני המשפחה בליל הסדר? ראה מקור 3.
14. מי הוא הבן החמישי? כיצד יש להתייחס אליו? ראה מקור 9.

5. 'ארמי אובד אבי' -מביא הביכורים,'דיינו' - תודה!

1. מגיד

הקטע המרכזי בהגדה הוא "המגיד" (מלשון: "והגדת לבנך"), והקטע המרכזי בו הם 4 הפסוקים, הנפתחים ב: "ארמי אובד אבי וירד מצרימה", אותם בעל ההגדה דורש באריכות. פסוקים אלו נלקחו מדברים פרק כ"ו, ומקורם בדבריו של מביא הביכורים לבית המקדש. תמוה מאוד - את הפסוקים האלו ראוי לדרוש בליל חג השבועות, מה הקשר שלהם לליל הסדר?

מביא הביכורים מקיים למהדרין את המצווה המרכזית של ליל הסדר, והיא - **סיפור ביציאת מצרים**. הוא מתחיל לספר בגנות - רצונו של לבן לפגוע ביעקב אבינו שלבסוף נאלץ לרדת למצרים, ומסיים בשבח - הנסים הגדולים שעשה הקב"ה בגאולת עם ישראל ממצרים. מביא הביכורים הוא "צבר" שנולד בארץ, במדינה חופשית ועצמאית, הוא מצליח בכישרונותיו להוציא את פרנסתו בשפע מיבול הארץ. אין הוא מבין כלל מה זה שיעבוד ועינוי. הוא גם לא מעריך את הדורות הגלותיים של הסבים וההורים שלו, שמתו במצרים כעבדים מושפלים, או הסתובבו במדבר כנוודים ללא תכלית. נדמה לו שההיסטוריה היהודית מתחילה בו, בדור כובשי הארץ וההתנחלות בה.

הבאת הביכורים מטרתה לחנך את החקלאי לומר מילה אחת לקב"ה - **תודה!** הודיה על מה שהוא זכה ואבותיו לא. באמירת פסוקים אלו הוא מזדהה בהכרח עם ראשית ההיסטוריה של עמו - השעבוד הקשה במצרים, וגם אם היא לא מלאת הוד, היא הבסיס לכל. ללא דור האבות וזכויותיהם, הבנים לא היו זוכים לכלום. עליו לזכור שהוא חוליה אחת בשרשרת הדורות של עם הנצח. כך גם עלינו לחוש ולזכור בליל הסדר, ואין פסוקים טובים מאלה במקרא.

2. דינו

הפיוט הנפלא, "דינו", כולל 15 מעלות טובות של הקב"ה, שהן כנגד 15 שירי המעלות ו-15 המדרגות שהובילו בבית המקדש מעזרת נשים לעזרת גברים.

5 המעלות הראשונות – עוסקות ביציאת עם ישראל משעבוד מצרים.

5 המעלות האמצעיות – עוסקות בהתעלות עם ישראל בזכות הנסים שעשה לו הקב"ה.

5-ו המעלות האחרונות - הן התכלית: החיבור והדבקות של עם ישראל בקב"ה (על פי המהר"ל).

למדנו מכאן, שהשלבים שהובילו מהגאולה הגשמית לגאולה הרוחנית היו רבים, לעיתים מסובכים וכואבים. כך גם בדורנו, זכינו לשלבים הראשונים של הגאולה, והם מסובכים, מפותלים ומלאי ייסורים ושכול. למרות זאת, עלינו לומר בפה מלא:

"דיינו!" - תודה לך הקב"ה על כל שלב ושלב בגאולתנו. יהי רצון שנזכה במהרה להתגשמותה של הברכה המסיימת את החלק הראשון של ליל הסדר, ולהודות על הגאולה השלימה:

"...כן ה' אלוהינו ואלהי אבותינו, הגיענו למועדים ולרגלים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך...ונודה לך על גאולתנו

ופדות |

דצ"ך עד"ש, באח"ב. 6.

רבי יהודה היה נוטן בהם סמנים:

דצ"ך עד"ש באח"ב

הסכות סלקדות מצת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להסתבס על עגרי הדת באמונה, מהם כופרים בעקר ואומרים כי העולם קדמון, כהשו' בה' ויאמרו לוא הוא. ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית, ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון. ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויצטו אדם כדני הים, שלא ישיח האל בהם, ואין עמהם ענין או שקר-אמרו: עוב ה' את הארץ.

אמת וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד, ויעשה עמהם מופת בשני מנהגי של הנבואה: עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם: כי המופת הנפלא מורה השגחה: שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא חדש העולם: נמר תחלה מפי נביא-יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר אלהים וכל את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים; ותתקנים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, להורות על השגחה, כי לא עוב אותם למקרים כדעתם. ואמר: למען תדע כי לה' הארץ, להורות על השגחה, כי הם שלו, שבראם מאין. ואמר: בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ, להורות על השגחה, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו. כי בכל זה היו המצדדים מכחישים או מסתפקים; אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה. ובעבור כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, תעתיק (-אנוסור) הדבר אל בנינו, ובנינו לבניהם, ובניהם לדור אחרון.

8. ליל הסדר – התחזקות באמונה

מדוע יש צורך לשבת לילה שלם ולספר ביציאת מצרים? מה היה כל כך חשוב באירוע זה, שמצוות רבות בתורה הטעם לקיומן הוא: "זכר ליציאת מצרים"? שתי תשובות עיקריות בדבר.

א. לידת האומה הישראלית. בלילה שלפני היציאה ממצרים, כאשר בני ישראל נשמעו לצו של הקב"ה והקריבו ואכלו ללא מורא את האליל המצרי החשוב, הטלה, כקורבן הפסח, לבושים ומוכנים ליציאה לחירות עולם – למעשה **נוצר ונולד עם ישראל כאומה הנבחרת** של בורא העולם לייצג את דברו בעולם, כדברי הנביא ישעיהו (מג, יא): "עם זו יצרתי לי, תהלתי יספרו". היתה בכך התנתקות מוחלטת מהתרבות והאלילות המצרית. **ואכן, היה זה ליל יום העצמאות הראשון של עם ישראל,** אותו אכן ראוי לחוג. בני ישראל יצאו מעבדות לבשר ודם ונכנסו תחת עבדותו של הקב"ה, זו החירות האמתית שתבוא לידי ביטוי שיא בקבלת התורה בהר סיני.

ב. ביציאת מצרים הוכחו כל יסודות אמונת ישראל. בפעם הראשונה והאחרונה בהיסטוריה האנושית, התגלה הקב"ה בכבודו ובעצמו במלוא יכולתו ועוצמתו בפני המונים, בראשם גדולי עולם בחוכמה ומדע - חרטומי מצרים, שבתחילה כפרו במציאותו אך נאלצו להודות ש"אצבע אלוהים היא". דבר זה רמוז בקטע קצר וחשוב בהגדה של פסח: **"רבי יהודה היה נותן בהם סימנים: דצ"ך, עד"ש, באח"ב".** שיעור ענק באמונה נותן לנו כאן רבי יהודה.

כל קבוצת מכות הוכיחה יסוד אחד גדול וחשוב באמונת ישראל:

- 1. דצ"ך - מציאות ה' כבורא שמים וארץ,** כפי שנאמר לפרעה לפני המכה הראשונה, הדם: "בזאת תדע כי אני ה'" (שמות ז, יז). אני השליט והמנהיג את העולם, ולא היאור האליל המצרי החשוב ביותר, העומד ללקות ללא יכולת התגוננות.
 - 2. עד"ש - השגחת ה' בעולם כנותן שכר ועונש לראוי לכך,** כפי שנאמר לפרעה לפני מכת ערוב: "והפלתי...למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (שם ח, יח). ההפליה וההבחנה שידעו חיות הטרף לעשות, שלא לפגוע בעם ישראל, בניו של הקב"ה, אלא רק במצריים משעבדיהם, הוכיחה לכל העולם שיש משגיח מלמעלה הפועל כאן למטה בעולם החומרי.
 - 3. באח"ב - יכולת הקב"ה לשנות את חוקי הטבע,** כפי שנאמר לפרעה לפני מכת ברד: "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ" (שם ט, יד). על פי חוקי הטבע מים מכבים אש, כאן במכת הברד, כדברי חז"ל, הם עשו 'שלום' ביניהם בשליחות בוראם והכו את מצרים.
- דברי משה בכל המכות אל פרעה, שהתאמתו אחת לאחת בדיוק כפי שאמר, הוכיחו שיש **נבואה**, יש קשר ישיר בין הבורא לנביא בחירו.

אם כך, למה הקב"ה לא עושה בכל דור נסים כמו במצרים, כדי להוכיח את מציאותו וגדולתו לכל הכופרים בו? כשם שבתחרות עולמית בכל מקצוע שהוא, מקבלים המנצחים תעודות ומדליות, ואין עליהם חובה להוכיח לכל דורש את יכולתם בכל עת, כך, להבדיל, הקב"ה הוכיח פעם אחת בהיסטוריה בצורה מוחצת את יכולתו האמתית, אותה אין הוא חייב להוכיח לכל כופר. אנו בליל הסדר מתחזקים באמונה, קוראים על 'התעודה' ש'זכה' הקב"ה, ומספרים בנסי יציאת מצרים שהוכיחו זאת, תוך תפילה שנזכה לראות במהרה בגאולה העתידה, כפי שניבא הנביא מיכה (ז, טו): "כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות".

מצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר. 9.

1

כא. מצות סיפור יציאת מצרים

לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן. כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשפס לשיי על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר: והגדת לבנך וגו'. וכבר פירשו חכמים דמציאת הגדה היא בליל ט"ו בניסן בשעת אכילת מצה. ומה שאמר הקדוש, לבנך, לאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה. וצנן המצנה, שזכר הנסים והענינים שארעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואידלקה האלית בדבר נקמתנו מהם, ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים מפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי מדבור יתעורר הלב.

משרשי מצות זו, מה שכתוב בקרבן הפסח ואין מן הממה אם באו לנו מצות רבות על זה מצות עשה ומצות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול וצמוד הקוק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אוקרים לעולם בדרכותינו ובתפלותינו: ובר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בהדוש העולם, ובי יש אלה בדמיון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנותם. כפי שיתקף בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים, ששנה טבחי העולם בשבילנו, ופשה לנו אותות מהדשים גדולים ונצומים. הלא זה מספק כל כופר בהדוש העולם ומקנים האמונה בידעת השם, ובי השתחוה ויכלתו בכללים ובפרטים גלם.

דריאל גאול
גאול אכס
די י

ספר החינוך

2

א. מצות עשה של הורת לספר בנשים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן. שנאמר, וזכור את-היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר, וזכור את-יום השבת. ומנן שכליל חמשה עשר? תלמוד לומר, והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בצביון זה - בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך. ואף-על-פי שאין לו בן. אפילו חכמים גדולים תביים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שארעו ושמיו תרי זה משבת:

ב. מצות להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר, והגדת לבנך. לפי דעתו של בן אביו מלמדו. ביצד? אם תית קטן או טפש אומר לו, בני בלנו תינו עגדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הנה פדת אותנו הקדוש ברוך הוא ויציאנו לחרות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שארע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו. תכל לפי דעתו של בן:

ג. וצריך לעשות שני בלילות הנה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו, מה-ושמנה הלילה הנה מכל-הלילות עד שישב להם ואמר להם כך וכך ארע כך וכך הנה. וביצד משנה? מחלק להם קליות ואנשים ועומרים השלחן מלפניהם קדם שיאכלו ויחוספון מצה זה מנד זה וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן

ד. וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. ביצד? מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר עבודת אלילים. ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו ותבדילנו מתאמות וקרבנו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שצבדים תינו לפרעה במצרים וכל הרעה שנמלנו ומסים בנשים ובנפלאות שנעשו לנו ובתורתנו. והוא שידרש מארמי אובד אבי עד שיגמר כל הפרשה. וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו תרי זה משבת:

ה. כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו. נאלו הן. פסח מצה ומרור. פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. שנאמר, ואמרתם ובת-פסח הוא לת' - ונ' מרור על שום שמררו המצרים את בני אבותינו במצרים. מצה על שום שנאלו ודברים האלו בלן וקראין תהיה:

ו. בכל דור נדור תבי אדם לתראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים. שנאמר, ואותנו הוציא ממש' נט'. ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה, וזכרת כי-עבד היית. כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד וצאת לחרות ונפדיה:

שאלות

שאלות למקור 1

1. מהו לדעת בעל ספר החינוך, המקור בתורה למצווה לספר ביציאת מצרים בליל הסדר?
2. מדוע לדעת בעל ספר החינוך יש בתורה מצוות רבות שמטרתן להזכיר דווקא את יציאת מצרים?
3. אלו יסודות אמונה הוכחו (באותות ובמופתים) ביציאת מצרים?

שאלות למקור 2

4. לפי הרמב"ם מהו המקור בתורה לחובה לספר בנסי יציאת מצרים?
5. מנין שחובת הסיפור היא דווקא בליל ט"ו בניסן?
6. מי הם החייבים במצווה זו?
7. בן שלא שואל, כיצד על אביו להגיב? מהו המקור לכך בתורה?
8. לפי איזו רמה (עומק) על האב לספר לבניו על יציאת מצרים?
9. מהם 3 השינויים, שמציע הרמב"ם לעשות כדי שהבנים ישאלו שאלות?
10. מי שאין לו בן או אשה, או שהוא נמצא לבדו (כמו בצבא) – כיצד ינהג לגבי אמירת "מה נשתנה"?
11. "צריך להתחיל בגנות" – לפי הרמב"ם, מהי גנות זו?
12. וצריך: "לסיים בשבח" – לפי הרמב"ם, מהו שבח זה?
13. איזו פרשה בתורה, המאריך לדרוש בה הרי זה משובח?
14. על שום מה אנו מזכירים בליל הסדר "פסח, מרור ומצה? פרט.
15. מה למד הרמב"ם מהפסוקים: א. "ואותנו הוציא משם", ב. "וזכרת כי עבד היית"?

שאלות למקור 3

16. השווה את הנאמר בתחילת המשנה להלכה ו' ברמב"ם. מהם 2 השינויים ששינה הרמב"ם מדברי המשנה?
17. הסבר לפי זה, מהי מטרת ליל הסדר?

הלכות מצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר 10.

1

כא. מצוות ספור יציאת מצרים

לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח לשיי על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר: והגדת לבנך וגו'. וכבר פירשו חכמים דמצוות הגדה היא בליל ט"ו בניסן בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הגדו, לבנך, לאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל ברית. וענין המצוה שיוזכר הנסים והענינים שארצו לאבותינו ביציאת מצרים ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהם ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חוב להוציא הדברים מפיו כדי שימעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב.

משך שי מצוה זו, מה שכתוב בהרבן הפסח ואין מן המצוות אם באו לנו מצוות רבות על זה מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול וצמוד תוקף בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו: וזכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחדוש העולם, וכי יש אלה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא, ובידו לשנותם, כפי שיחפץ בכל זמן מן הזמנים. כמו שעשה במצרים, שעשה טבאי העולם בשבילנו, ושעשה לנו אותות ומופתים גדולים ונצחיים. הלא זה משמק כל כופר בחדוש העולם וימנים האמונה בידועת השם, וכי השגחתו ויגלתו בכללים ובפרטים כלם.

דיאלוג גולדס
גולדס
דיאלוג

ספר האיניק

2

א. מצוות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן. שנאמר, וזכור את ימים הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר, וזכור את ימים השבת, ומנין שביליל חמשה עשר? תלמוד לומר, והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה - בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו תרי זה משבת:

ב. מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו. שנאמר, והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו. כיצד? אם היה קטן או טפש אומר לו, בני כלנו היינו עבדים כמו שפסקה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילת הזה פדת אותנו הקדוש ברוך הוא ויוציאנו לחרות. ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שארע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו. תכל לפי דעתו של בן:

ג. וצריך לעשות שני בלילות הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו, מה נשתנה הלילה הזה מקל הלילות? עד שישב להם ויאמר להם כך וכך ארע כך וכך היה. וכיצד משנה? מהלק להם קליות ואנשים ועומרים השלחן מלפניהם קדם שיאכלו ויחוטטין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן אשתו שואלתו. אין לו אשה שואלתו זה את זה. מה נשתנה הלילה הזה ואפילו היי כלן חכמים. היה לבדו שואל לעצמו. מה נשתנה הלילה הזה:

ד. וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד? מתחיל ומספר שבתחלת היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר עבודת אלילים. ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו ותבדילנו מתאמות וקרבנו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שנמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחרותנו. והוא שידרש מארמי אבי עד שיגמר כל הפרשה. וכל המיסיר ומאריך בדרש פרשה זו תרי זה משבת:

ה. כל מי שלא אמר שלשת דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו. ואלו הן. פסח מצה ומרור. פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. שנאמר, ואמרתם ובח-פסח הוא לה' וגו'. מרור על שום שמררו המצרים את בני אבותינו במצרים. מצה על שום שנאכלו. ודברים האלו קלן וקראין תגדה:

ו. בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא עמה משעבוד מצרים. שנאמר, ואותנו הוציא ממש' וגו'. ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה, תבדת כיי-עבד הייתי. כלומר כאלו אשה בעצמה הייתה עבד ויצאת לחרות ונפדית:

רמב"ם

שם, הלכות חמץ ומצה פ"ק ס'

3

בְּכֵל דּוֹר וָדוֹר חָיֵב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא
מִמִּצְרַיִם. שְׁנָאֵמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בְּעֶבֶר
זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם.

"הגדה ל פסח" -
סוף אסכולה

4

א. המצוה ומקורה. מצות עשה של תורה לספר
בנשים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל
חמשה עשר בניסן, שנאמר: זכור את היום הזה
אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר: זכור את יום
השבת לקדשו¹ — שכשם שהוזהרנו לזכור את יום
השבת וזכר למעשה בראשית, כך הוזהרנו לזכור
הנסים של יציאת מצרים² — ומנין שבלי ל"ו,
תלמוד לומר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור
זה³. וכן שנינו: מכלל שנאמר והיה כי ישאלך בנך
מחר לאמר⁴, יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו
אי אתה מגיד לו, תלמוד לומר והגדת לבנך, אף
על פי שלא שאלך, אין לי אלא בזמן שיש לו בן,
בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין, תלמוד
לומר: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה
וגו'⁵, ושני הפסוקים צריכים, ומשלימים זה את זה,
שמ"זכור את היום הזה" לא היינו יודעים שצריך
להודיע לבנו, ומ"והגדת" בלבד לא היינו יודעים
שצריך לזכור גם כשאין לו בן⁶. ויש מן הראשונים
שהביאו מצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח
מהכתוב: למען תזכר אם יום צאתך מארץ מצרים
כל ימי חייך⁷. המצוה נמנית במנין המצות⁸. ויש
ממני המצות שהשמיטו מצוה זו⁹. ויש מן
הראשונים סוברים שכל מצות הגדה אינה אלא
כשישאלוהו יפרשו לו, אבל אם אין שואלים המצוה
היא שיעשה המעשים של אותו לילה — אכילת
מצה וכדומה — ומתוך כך אנו זוכרים יציאת
מצרים¹¹.

מצות הגדה בליל פסח שונה ממצות זכירת
יציאת מצרים, שישנה בכל ימות השנה¹², בכמה
דברים: (א) יש מפרשים שבכל השנה יוצאים ידי
המצוה אף על ידי זכירה בלבד, ובליל פסח צריך
דוקא הגדה בפיה¹³, ואפילו להסוברים שגם בכל
השנה אין יוצאים בהרהור בלבד¹⁴, מכל מקום יוצאים
בשמיעה אף ממי שאינו בר חיוב, שהמצוה היא
זכירה ולא הגדה, ובליל פסח המצוה היא הגדה,
ואין יוצאים אלא בשמיעה מבר חיוב בתורת שומע
בעונה¹⁵. ויש מפרשים שבכל השנה המצוה היא
בזכירה בעלמא, ובליל פסח המצוה בסיפור, בהרחב
הדברים ובהמשך הענין, וזה גדרה של הגדה¹⁶, אלא
שיש חולקים וסוברים שאף בליל פסח יוצאים
בהזכרה בלבד¹⁷. ויש מפרשים שבכל השנה אין

בלילה מצות עשה המפורשת בתורה, אלא ממדרש
שדרשו חכמים למדו¹⁸, ובליל פסח מצות עשה
מפורשת היא¹⁹. ויש מפרשים שבלי פסח המצוה
היא בדרך תשובה לבן או למי שהוא אחר, וכשאין
מי שישאלנו, או באמת המצוה בליל פסח היא זו
של כל הלילות²⁵.

אין מברכים על מצוה זו לפני³⁰, כדרך שמברכים
על המצות³¹, אם מפני שכבר אמר בקידוש זכר
ליציאת מצרים³², או מפני שאין לה שיעור ידוע,
שבדיבור אחד יצא, אלא שכל המרבה הרי זה
משובח³³, או מפני שכבר אמר בברכות קריאת שמע
„אמת ואמונה" וחתם בברכת גאל ישראל³⁴. ויש
מפרשים מפני שעיקר המצוה היא עשיית המעשה —
אכילת מצה ועוד — שמתוך כך אנו זוכרים יציאת
מצרים, אלא שאם ישאלו מפרשים לו בפיה³⁵, ויש
מפרשים לפי שההגדה כולה קילוסים ותשבחות, ואין
מברכים על ברכות ותשבחות³⁶. ויש מפרשים לפי
שמה שאומרים ברכת אשר גאלנו בסוף ההגדה היא
ברכת ההגדה, וקבעה בסוף לפי שאם היה מברך
בתחילה אשר גאלנו לא היה חוזר למפרע אלא
השעבוד³⁷. ויש מן הראשונים שהיו מברכים
לפניה³⁸.

ב. החייבים. אפילו חכמים גדולים חייבים לספר
ביציאת מצרים³⁹.

הנשים. כתבו ראשונים שאף הן חייבות במצות
הגדה⁴⁰, ואף על פי שמצות עשה שהומן גרמא היא
שהנשים פטורות בה⁴¹, מכל מקום חייבות הן מפני
שאף הן היו באותו הנס⁴², אלא שלפי זה הדבר
תלוי במחלוקת ראשונים אם הטעם של אף הן היו
באותו הנס נאמר רק למצות שמדרבנן, או אף
למצות של תורה, ואפילו אם גם במצות של תורה
נאמר טעם זה שוב הדבר תלוי במחלוקת ראשונים
אם מדרבנן בלבד חייבו אותן מטעם זה או שאף מן
התורה חייבות מפני כך⁴³. ויש מהאחרונים שכתב
הטעם שנשים חייבות בהגדה, מפני שחייבות בארבעי
כוסות*⁴⁴, והכוסות ששתאן שלא על הסדר לא
יצא⁴⁵, ולכן ממילא חייבות בהגדה, כדי שישתו על
הסדר⁴⁶.

אין צורך להגיד
בסוף אסכולה

גאון ארץ ווארשע!

- 1) אגדה הפסיק בגי'ה, זפי מקי 1 וזפי מקי 2, העלמד א האבד אספי ביצאג מצייס?
 ב) כיצד משלימים 2 הפסיקים הנ"ל זה אר זה, ומה נשד זהלכע משניהם? (מקי 4)
 ג) מהו הפסיק השלישי העלמד, אדעס אגד, אר אבד היספי בזל הסבי? (מקי 4).
- 2) א) מניס האבד אספי כפה, וזא מספיקה היציה בלכ? (מקי 1).
 ב) מה זמני העלמ זהלכע מהפסיק: "והגדג אבדק... בלכוי זה" (מקי 2 הלל א-ב).
- 3) א) מניס צייס אעסג שינליס בלז הסדר? (מקי 2-ג) ב) נגבי 2 שינליס הינעניס
 ג) והיספי מהנלי כל-כפי שנוח בביגב?
 ד) אפי סל' א - מי הם האומדס בענכ זל הסדר, ועדי?
 4) א) מהי העלג ועו השכר הינעניס בהגדה? (בלוי ע" מקי 2-ג). * ב) מהל אדעג
 בל י"הגדה" פג העלג, היי זכאיה עזול אפגל בשבא?
 5) א) מה העלס ינן העלמ עמלוג אפגל מזה? (מקי 4-ה) ועו העלס עגד גמ
 בפיס א הלכ ד? (עיני גמ). ב) מניס הינענכ בלז העלג האז מקדים אר העויר
 זמנה, לז פני הנסח בהגדה? (לוי כפל משנה גמ ח-ד).
 6) א) מהי ההבדל [פעהלג] בין גידסר העלמ (מקי 2-1), לבין הנסח בהגדה? (מקי 3),
 ב) איצה עניס (בעקיר של הלך אבד עזג העניס) נלע מדיי העלמ?
 ג) בלוי אפי זה - מהי העסיה של כז ההנלג והעסיה העדלה שלפני זל הסדר, ובלל?
 7) כמה נניס מלוג סיפור יצאג מצייס בלז הסדר מהעלז אכלי זלג בל יום? (מקי 4-5 גשולג!)
 8) מניס אן זל מקיכס בגחילג זיל הסדר עז מלוג היסכיה? (מקי 4 - נגבי בקניה 6 גשולג!)
 9) מניס הנסיס חילג בעלז ההגדה? נגבי 2 עלעיס (מקי 4).
 10) בלוי מניס אנצב וציאג נצייס היא: "יסוד גדל וזמני חכב בגיגל אבאמניגל" (מקי 1).
 11) א) אילז יסלוג אמניס הלג זכני ינולג בעלז העלג? בלגלו מלג, אנצב? (בלאיד וואסן
 ג הענין - ציינ בוקחוג גמ הענכס אלג אספי שמוג).
 12) * בלז ע" שאלה גל אר היסמן שני יכי יהודה בעלז העלג.
 13) אפי דכר העלמ הנ"ל - מהי העסיה של זל הסדר וכל העסלפר בו?
 14) סלמ: אילו עייכס חיוניס-פדגאניס, אלעל חניק והודא - אג זאוגר מההגדה זלז הסדר? (בעיקר מקי 2)

יכסה המצות ויגביה הכוס

**וְהָיָא שְׁעֻמָּדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלָבָד עָמַד
 עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֶלָּא שְׁבָכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים
 עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:**

ערד: הרב שמואל כ"ץ, רב בית הספר התורני לבנות הר-נוף; ת"ת ממ"ד 'נחלה'
 הר-נוף; ואולפנת חורב, ירושלים.